

SUMMARY

The paper deals with the problem of teaching technology and pedagogical principles of individual approach to pupils in connection with the necessity of teaching ill and invalid children during their hospitalisation.

УДК 317(018)

А.Э. Рудкоўская

Маральны ідэал у беларускай народнай педагогіцы

Каб пераплыць раку з хуткім цячэннем, трэба арыентавацца вышэй таго месца, куды неабходна прычаліць, інакш знясе. Так і ў маральным выхаванні: трэба планку патрабаванняў да асобы ставіць вышэй, каб не знесла бурлівае жыццё. Такой планкай ва ўсе часы для чалавека служыў і служыць маральны ідэал, без якога немагчыма існаванне цэласнасці асобы, трываласці яе маральнага свету. Ідэал неабходны як крытэрыі для самапрызнання, самавызначэння, ацэнкі сябе і іншых людзей, як фактар, які стварае ўпарадкаванасць у жыццядзейнасці кожнага чалавека, прадвызначае стратэгічную задуму яго жыцця.

Калі маральны ідэал дае адказы на пытанні: што лічыць галоўным у жыцці, якую выбраць жыццёвую пазіцыю, як ставіцца да грамадскіх інтарэсаў, учынкаў іншых людзей, то зразумела, што скасаванне нядаўніх ідэалаў, непригоднасць былых мадэляў і вобразаў маральна ідэальнага чалавека пакінулі педагогаў у роспачы. Знішчэнне ідэалаў азначае адсутнасць мэт выхавання. І як вынік – беднасць зместу духоўнага развіцця моладзі, павярхоўнае ўспрыманне свету, няўменне атаясамліваць сябе і свае паводзіны з грамадскімі нормаў, несфармаванасць унутранай дэтэрмінанты жыццядзейнасці.

У пошуках новых ідэалаў мы пачынаем пераглядаць усё тое, што некалі здавалася каштоўным, жаданым. І разумеем, што здабываем сваю чалавечую сутнасць толькі тады, калі з дзяцінства прысвойваем сабе багацейшы вопыт, назапашаны шматлікімі пакаленнямі, калі займаем пэўнае месца ў гэтай эстафеце пакаленняў. Таму сёння першай ступенькай у фарміраванні маральнай культуры асобы, яе ідэалаў асэнсоўваецца арыенцір на педагогічную спадчыну народа. Вельмі важна, што мы прыйшлі да ўсведамлення, што нельга забываць, грэбаваць тымі добрымі, вечнымі ісцінамі, якія захаваў наш народ у сваім сэрцы. Гэта ўсё роўна, як пакінуць у нетрах зямлі нескранутымі залежы каштоўных камянёў. А іх трэба даставаць на паверхню і шчодро дарыць людзям! Выхаванне павінна пранікнуцца ідэалам народнай душы, дакраанне да якой дае яму сілу і моц.

Нацыянальны маральны ідэал не азначае проціпастаўлення агульначалавечым ідэалам. Гэта прадукт своеасаблівай формы творчасці, у якім праяўляецца праца народа над агульначалавечымі каштоўнасцямі. Агульна-

чалавечас і нацыянальнае знаходзяцца ў непарыўнай сувязі як філасофскія катэгорыі агульнага і адзінавага; агульначалавечас караніцца і раскрывае сваю сутнасць толькі ў нацыянальным, праяўляецца ў ім з новымі адценнямі. Самабытны каларыт нацыянальных маральных ідэалаў ідзе ад уласнага вопыту народаў, ад розніцы ў прыродных і гістарычных умовах жыцця. Спецыфіка нацыянальных маральных ідэалаў не ў змесце (гаворка не можа ісці пра манапольнае ўладанне якім-небудзь народам той ці іншай якасцю), а ў распаляжэнні каштоўнасцяў па ступені іх значнасці для дадзенага народа, у сукупнасці найбольш тыпічных, дамінуючых рысаў.

Беларускі народ ствараў свой ідэал маральна паўнацэннага чалавека на працягу стагоддзяў і старанна ўзнаўляў яго ў асобных членах грамадства. Маральны ідэал нашага народа грунтуецца на трывалым фундаменце нацыянальнага характару, на самаўяўленні беларусаў пра свае ўласцівасці. Народ «упрыгожвае гэтага ідэальнага чалавека ўсімі лепшымі якасцямі душы сваёй, але якім бы ні быў гэты ідэал, ён заўсёды перадае сабой ступень самасвядомасці народа, яго погляд на загані і дабрачыннасці, адлюстроўвае народнае сумленне» [1]. Уззяўшы за аснову ўсё лепшае з нацыянальнага характару, беларусы прыносяць тыя рысы, якія адсутнічаюць, але не супярэчаць нацыянальнаму духу, таму што калектыўная асоба народа не павінна выключацца з паўнаты гарманічнага развіцця на карысць гегемоніі абмежаванага кола маральных каштоўнасцей. У выніку такога творчага, многавяковага працэсу і нараджаецца нацыянальны маральны ідэал.

Разглядаючы далей у якасці яго асновы нацыянальны характар беларусаў, заўважым, што ў вызначэнні сутнасці народнай душы нельга бачыць перакананне ў безумоўнай абмежаванасці яе будучага развіцця. У веданні чалавекам характару сваёй нацыі, як яго адмоўных бакоў, так і бакоў, якімі можна ганарыцца, ляжыць вера ў неабмежаваныя магчымасці развіцця нацыі, бо нацыя незакончаная, гатовая субстанцыя, але ўвесь час тварыцца.

Гісторыкі і філосафы маюць рацыю, калі сцвярджаюць, што сукупнасць псіхічных рысаў, уласцівых большасці прадстаўнікоў дадзенай нацыі, залежаць ад уплыву шматлікіх фактараў. Важнае значэнне для фарміравання беларускага нацыянальнага характару мае прыродна-геаграфічны фактар. Наша Радзіма мае раўнінную тэрыторыю, нізінны рэльеф. Таму невыпадкова характар беларусаў спакойны, ураўнаважаны. «Трэба з людзьмі па-людску жыць», «Лепей быць пакрыўджаным, чым каго пакрыўдзіць», — кажуць у народзе. Прыгажосць краявідаў, разнастайнасць расліннага і жывёльнага свету, асаблівасці клімату прадвызначылі паэтычнасць, мяккасць, пшчотнасць натуры беларуса, яго адкрытасць знешняму свету, абвостранае пачуццё непарыўнай еднасці з прыродай. Дастаткова пазнаёміцца са старадаўнімі легендамі, песнямі, вершамі старцаў-лірнікаў, каб заўважыць схільнасць да адзіноты, роздуму, лагоднай меланхоліі.

Працяглае знаходжанне беларускага народа ў лясной, азёрнай, балоцістай мясцовасці наляжала пэўны адбітак на духоўную, матэрыяльную культуру, на характар працы. Беларус шмат вякоў займаецца земляробствам. Земляробства — паклон, поза малітвы, школа пакорлівасці. Барацьба з прыродай за глебу, за ўраджай навучыла яго небываламу цяпленню ў пераадоленні цяжкасцей і перашкод («Цярпён — спасён»), цягавітасці. Праца

на зямлі, самаадданая, напружаная («Без клопату і без поту наш брат не пражыве»), загартавала беларуса, само жыццё надзяліла яго надзвычайнай працавітасцю («Калі ўміраць, дык дзень цяраць»; «Паносіш мазалёў – паядаеш і хлеба») і падаравала глыбокае пачуццё пашаны да зямлі, якая столькі стагоддзяў карміла яго.

Але беларус займаўся не толькі мірнай працай. Унікальнае геапалітычнае становішча Беларусі на перакрываванні шляхоў з поўначы на поўдзень і з захаду на ўсход нярэдка было прычынай кровапралітных падзей. Пры гэтым беларускі народ ніколі не развязаў вайны першым («Вайна кроў людскую п'е»), толькі адчайна абараняў сваю радзіму ад шматлікіх захопнікаў. Таму пачуццё любві да роднай зямлі не было для беларуса проста словамі. Яно сфарміравалася ў складальных выпрабаваннях, было выпактавана («Бацькаўшчыны не купляюць і не прадаюць»; «Лепш у сваіх людзях з голаду ўмерці, чым у чужых людзях золата збіраць»). І невыпадкова мужнасць, стойкасць, самаахвярнасць так характэрны для беларускай натуры: «Не той перамагае, хто ў бядзе са сваёй зямелькі ўцякае», «Герой у ворага літасці не просіць».

Тэрытарыяльнае размяшчэнне Беларусі ў геаграфічным цэнтры Еўропы садзейнічала ўзаемапранікненню рэлігійных традыцый. Але не заўсёды рэлігійныя погляды ўмацоўваліся на Беларусі мірным шляхам. Грабежніцкая палітыка нямецкіх крыжакоў прыкрывалася ідэяй распаўсюджвання хрысціянства сярод язычнікаў беларускіх земляў. Вялікае княства Маскоўскае нібыта абараняла тут праваслаўе, Рэч Паспалітая ажыццяўляла ваенным спосабам экспансію каталіцызму на ўсход. Таму на нашых землях доўгі час суіснавала некалькі рэлігійных канфесій; людзі спавядалі і язычніцтва, і хрысціянства. Гэты факт паўплываў на замацаванне ў беларускім нацыянальным характары такой якасці, як талерантнасць – павага да людзей з іншым складам мыслення, іншым светаўспрыманнем («Згода будзе, нязгода руйнуе»).

Пацвярджэнне ўсяму вышэйсказанаму можна знайсці ў шматлікіх этнаграфічных даследаваннях, якія тычацца жыцця і быту беларускага народа. М.В. Доўнар-Запольскі ў сваёй працы «Даследаванні і артыкулы» ўказваў на шэраг сімпатычных рысаў характару беларуса: «Беларус вызначаецца гасціннасцю, схільнасцю да веселасці і даверлівасцю, хаця яе можна і не адразу здабыць. Адсутнасць злапамяцтва ў беларуса рэзка кідаецца ў вочы ўсякаму, хто з ім сутыкаецца».

Аўтар спасылаецца на ўражанні маскоўскага жыхара ад знаёмства з беларусамі: «Манера трымаць сябе і гаварыць, сапраўды, адрознівалася ад вялікарускай сваёй павольнасцю, стрыманасцю, але ў ёй бачылася, хутчэй, сталая важнасць, я бы сказаў, задумлівасць, непазбаўленая годнасці» [2].

Структура нацыянальнага характару вызначаецца не толькі па відах дзейнасці людзей, іх працы і адпачынку, па разнастайнасці народнай творчасці. Характар беларуса выразна відаць нават у яго знешнім выглядзе: «У ім прыкметна мяккасць у рысах твару, якую ўдачна папаўняе лагодны позірк шэрых або блакітных вачэй; усё гэта вельмі добра гарманіруе з некалькі кволай, на першы погляд, фізічнай будовай усяго арганізма» [3]. «Ён невысок, не надта ёмак, ды карчавіты і няўломак...» [4]. Беларус – як ствол з

галінамі – моцна ў зямлю ўрос. За гэтым падабенствам да дрэва таяцца дабрачыннасці беларуса: жыццязойнасць, цяроплівасць, цягавітасць. Тыповы беларускі твар таксама шмат чаго скажа пра ўнутраны свет. Напрыклад, нос выражае меру «я». У энергічных народаў з развітай воляй, прабіўной сілай, развітым пачуццём асобы (яўрэі, грузіны) – длічныя насы. А ў беларуса «нос кароткі і таўсматы» [5], бульбінкай або кірпаты паказвае на тое, што беларус добры і спакойны, не выпінаецца. Вочы беларуса шырока адкрыты, дзіваюцца разнастайнасці наваколля: колькі цудоўных кветак, птушак, жывёл, прыгожых рачулак, неабсяжных пушчаў. І трэба гэтае багацце акружаючых рэчаў ахапіць сваімі азёрнымі вачыма, сфакусіраваць у сябе вялікі аб'ём зрокавай інфармацыі. У такіх вачах бачны і склад псіхікі: душэўная глыбіня і ўспрымальнасць беларуса.

Абагульняючы вышэйпададзены матэрыял, адзначым, што мы закранулі толькі станоўчыя рысы характару беларускага народа, тыя якасці, якія склалі базу для фарміравання нацыянальнага маральнага ідэалу. Узаяўшы з невычарпальнай народнай душы такія прыгожыя рысы, як працавітасць і любоў да радзімы, талерантнасць і памяркоўнасць, шчырасць, цяроплівасць, мяккасардэчнасць і разважнасць, беларусы імкнуцца дапоўніць гэтую сукупнасць лепшых праяў свайго нацыянальнага характару тымі якасцямі, якіх не хапае, але трэба паступова выпрацаваць. Гэта рашучасць, актыўнасць, настойлівасць у абароне поглядаў, пераадоленні пэўных недахопаў нацыянальнага характару. Вось гэты комплекс з пералічаных кампанентаў і ўяўляе сабой маральны ідэал беларускага народа, да якога мы звяртаемся сёння з надзеяй аднавіць ланцужок дабрыні, сардэчнасці, мудрасці, што нечакана парваўся.

Садзейнічаючы ажыццяўленню маральных магчымасцяў асобы, маральны ідэал нацыі з'яўляецца крыніцай новых імкненняў. Разам са зменай маральнага аблічча індывідуумаў мяняецца воблік нацыі, а значыць паўстаюць новыя, больш высокія мэты. У фокусе маральнага ідэалу нацыі з'яўляюцца новыя дапаўненні згодна з патрэбаваннямі часу. Таму мы як пераемнікі духоўна-маральных скарбаў народа павінны годна ажыццявіць заповеды продкаў, каб яны сталі ступенькай да больш высокай дасканаласці нашых нашчадкаў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Ушинский К.Д.* О народности в общественном воспитании. - В кн.: К.Д. Ушинский. Пед. Соч. В 6 т. М., 1988-1990. Т.1. С. 228.
2. *Довнар-Запольский М.В.* Исследования и статьи: В 2 т. Киев, 1909. Т.1. С. 279.
3. *Там жа.* С. 259.
4. *Колас Я.* Новая зямля., Сымон-музыка. Паэмы. Мн., 1986. С. 128.
5. *Там жа.* С. 128.

SUMMARY

The article is devoted to the problem of the national moral ideal striving for which is seen as way out of the spiritual crisis of the contemporary society.

The author is making an attempt to analyse the forming of the belarusians' moral ideal in unity with the peculiarities of their national character.